

Батуріна С.С.,
к.і.н., науковий співробітник
відділу української історіографії
Інституту історії України НАН України

УКРАЇНСЬКА МИНУВШИНА В ПОЛЬСЬКИХ ПІДРУЧНИКАХ З ІСТОРІЇ

У статті аналізується особливості репрезентації української історії в польських підручниках (1991-2015 рр.). Автор виділила декілька тематичних блоків, в яких висвітлюються події української історії, що охоплюють хронологічні періоди від середньовіччя до сучасності. Автори підручників здебільшого звертають увагу лише на ті події української історії, що відбувалися на польській території у різні періоди, перетиналися з польськими подіями і мали помітний вплив на їхній хід. Зокрема, це: приєднання Галичини до Польського королівства, Хмельниччина, «весна народів» 1848-1849 рр., події Другої світової війни, сучасні українсько-польські взаємини.

***Ключові слова:** Польща, Україна, історія, підручники, стереотип, образ «іношого».*

Значний період спільної історії в рамках співіснування в єдиних державних утвореннях а також довготривале сусідство ставлять українсько-польське гуманітарне співробітництво в особливу площину. А надто коли йдеться про історичну освіту, зокрема уявлення про історію країни-сусіда, її представлення в дидактичній літературі. В історії українського та польського народів є достатньо вузлових і суперечливих моментів, котрі спричиняють до взаємних непорозумінь, а створення викривленого образу історії країни та часто формування упередженого іміджу її мешканців.

Слід відзначити, що з постанням України як самостійної держави її відносини з Польщею в гуманітарній сфері набували конструктивного характеру. В травні 1992 р. між обома державами був підписаний договір про добросусідство, в якому зокрема зачіпалася й сфера гуманітарного співробітництва [56,

25]. Вже через рік у 1993 р. утворилася українсько-польська підручникова комісія для вирішення й узгодження взаємних претензій щодо висвітлення історії в підручниках обох держав, до якої увійшли вчені-історики, представники громадськості й освітяни Польщі та України. У польської сторони вже був багатий досвід діяльності таких комісій. Зокрема, на той час успішно діяла аналогічна польсько-німецька комісія, завданням якої стало улагодження у висвітленні таких складних моментів в історії обох народів історії як війни з хрестоносцями, період Другої Світової війни, післявоєнний перерозподіл територій та примусове переселення людності. Результатом діяльності комісії було узгодження змісту підручників та поява публікацій, в яких досліджувався їх зміст [37, 39-69; 42; 53]. Подібний досвід співпраці існував і з білорусами [33, 127-130].

Перед українсько-польською комісією постали не менш складні завдання – узгодити спільну візію на проблеми Середньовіччя – анексії Галицько-Волинської держави, Хмельниччини, драматичні події ХХ ст. – визвольних змагань 1917–1921, подій на Волині 1943 р., операції «Вісла» та ін. [38, 9-18; 57, 151-153]. Наразі відбулося чотирнадцять сесій в роботі цієї комісії, які проходили в Києві та Варшаві. Остання з них відбулася в Одесі 26–29 вересня 2011р. Попри певні труднощі у справі досягнення компромісів в особливо контраверсійних питаннях, проблеми впровадження рішень комісії в практичній площині, її діяльність все ж мала значний вплив на зміст українських сюжетів в шкільних та академічних підручниках Польщі та польських сюжетів у відповідних українських виданнях. Більшість авторів дидактичної літератури намагалися писати в руслі толерантності та розуміння багатогранності історичного процесу.

В сучасній Польщі виданням підручників займається 14 видавництв, більшість їх продукції затверджено Міністерством освіти для вжитку в навчальних закладах. В системі польської історичної освіти відсутній поділ на вітчизняну та загальну історію. Історія Польщі включена в інтегровані курси, де історія

вивчається за хронологічними періодами з акцентуванням уваги на європейській історії. Деякі з польських підручників історії конкретизовано назвами: «Польща і світ», «Світ-Європа-Польща» та ін.

Тема дослідження польської дидактичної літератури на предмет висвітлення в ній української історії не є новою. Окремі сюжети досліджувалися, зокрема польськими істориками. Так само як і аналізувались представлення польської історії в українських підручниках [4, 92-102; 5, 188-196; 6, 235-242; 13, 295-305; 15; 18, 156-161; 25; 31, 255-259; 33, 257-273; 34, 93-107; 40, 103-120; 41; 42, 61-68; 51, 303-319; 54, 37-46; 55, 47-57]. Це дослідження має за мету представити загальний образ історії України, яким він бачиться в навчальній літературі Польщі. Для цього зроблена спроба залучити значну кількість польських текстів, де трапляються українські сюжети.

Для аналізу відібрано понад вісімдесят позицій дидактичної літератури, переважна більшість з яких є підручниками з історії для загальноосвітніх шкіл, гімназій, ліцеїв, окремі з них – підручники для технікумів, вищих навчальних закладів, а також допоміжні навчальні матеріали, програми, тести тощо. Всі ці видання побачили світ в період від 1992 до 2010 р.

В більшості текстів польських підручників українські сюжети із різних періодів не представлені як окремішня історія, а включені в контекст польських подій, хоч в пізніших періодах, зокрема ХХ ст. є посилання на історію України як самостійну категорію.

Так само як і в російських підручниках в польській дидактичній літературі можна виділити декілька тематичних блоків, в яких висвітлюються події української історії. В хронологічному порядку цей перелік виглядає наступним чином: відносини польської династії П'ястів з Руссю, похід Болеслава Хороброго на Київ; анексія Галичини Казиміром Великим, Люблінська унія, включення українських земель до Польського королівства; виникнення козацтва, його соціально-економічний розвиток, відносини з владою, перші повстання;

повстання Богдана Хмельницького; Гадяцька унія; «Весна народів» в Галичині, українські і польські національні рухи в Австро-Угорщині; утворення ЗУНР, українсько-польська війна 1918–1919 рр.; Петлюра і Пілсудський, спільний похід на Київ 1919 р.; становище національних меншин у міжвоєнній Польщі; події на Волині 1943 р.; міграційна політика в ПНР, операція «Вісла». Цим переліком власне й обмежується інформація про українську історію. Автори підручників звертають увагу на ті події української історії, що відбувалися на польській території у різні періоди та перетиналися з польськими подіями і мали помітний вплив на їх хід. Відтак, такі події історії України як Гетьманщина XVIII ст., Наддніпрянська Україна XIX ст., Радянська Україна та ін. не знайшли відображення в дидактичній літературі. Варто відзначити, в польських шкільних підручниках періоду XIX ст. перелік тематичних блоків (до XVIII ст.) майже збігається [40, 135-187].

Вперше українські сюжети в польських підручниках починають з'являтися в розділах про створення Польської держави та династію П'ястів. Йдеться про згадки Русі як східного сусіда Польщі, втім Русь тут, як правило, не асоціюється з українською історією. Трапляються поодинокі виключення, коли, наприклад, один із авторів проводить чітку паралель між Київською Руссю та сучасною Україною, зазначаючи, що Київ – сучасна столиця, був великим містом в часи Середньовіччя, де було прийнято християнство [28; 145]. В цілому, Русь згадується окремим сюжетом, де поміщено розповіді про перших князів, хрещення, культурну спадщину Візантії. Втім, у більшості текстів Русь розглядається лише в руслі зовнішньої політики одного з П'ястів – Болеслава Хороброго, який був тестем сина Володимира Великого – Святополка. Користуючись чварами в середині династії Рюриковичів, Болеслав здійснив похід на Київ аби утвердити на престолі свого зятя [30; 56]. Характер цього походу носив спорадичний характер і не був наслідком ворожої політики до Русі. Доказом цього були успішні двосторонні стосунки за

Володимира Великого а також за його наступника Ярослава Мудрого. Похід стався після успішної війни Болеслава на Заході і планувався як похід за здобиччю, оскільки в Польщі не було ні мети, ні ресурсів підкорити Русь [17, 106; 19, 9]. Успішним результатом походів, як зазначають автори, була багата здобич вивезена з Києва а також долучені до Польщі Червенські городи. Неодмінним атрибутом, який супроводжує епізод про похід на Київ, є легенда про меч-щербець, яким король вдарив по Золотих Воротах Києва.

Наступний період української історії – Галицько-Волинська держава, розглядається в навчальній літературі також в контексті зовнішньої політики Польського Королівства доби Казимира Великого. Підкреслюється, що своїми успішними діями король значно розширив східний кордон держави, причому ці територіальні надбання були доволі сталими і протрималися в складі королівства аж до Поділів Речі Посполитої в кінці XVIII ст. [30, 145]. Характер цих подій в підручниках означається по-різному: приєднання нових територій, завоювання, експансія, розбір Русі [30, 145; 44, 82; 45, 35]. Однак зміст жодного з підручників не оповідає нічого більше про Галицько-Волинську державу. Її не існує по-за контекстом експансії Казимира.

Інформацію про Україну знаходимо також в окремих виданнях, що торкаються Люблінської унії, згідно якої українські землі увійшли до складу Польщі. В одному з підручників йдеться про набуття Короною багатого краю разом із мужніми але й дуже клопотливими підданими – козаками [17, 242]. В кожному з підручників, що торкаються подій XVI–XVII ст. не уникається можливість з'ясування природи цього стану, їх релігійної, соціальної, етнічної приналежності. Козаки у візії більшості авторів були своєрідним конгломератом із різних станів та етносів, які, однак, у більшості ідентифікували себе з русинами та православ'ям [27, 177]. Ресурсом поповнення козацтва були біглі селяни, що рятувалися від непомірних визисків [1, 47; 20, 69]. Автори наголошують, що сприйняття

козака в Речі Посполитій було двояке. З одного боку вони цінувалися як мілітарна сила, зокрема вказується на їх виключній ролі в Хотинській війні [2, 126; 21, 42]. Проте у мирний час їх трактували як холопів, відмовляючи навіть у позірній рівності з шляхтою.

Таким чином, текст підручників вимальовує образ козака як мешканця українських теренів Речі Посполитої. Це людина, наділена військовими талантами, невизначеного етнічного походження, але який асоціював себе з русином (українцем) і тяжів до православ'я, був непримиренний до поляків, католиків, уніатів. В одному з підручників натрапляємо на зображення козака – малюнок XVIII ст., яке відображало сучасні уявлення про цей стан, а також певним чином віддзеркалює і підсумовує описи в сучасних підручниках. Йдеться про образ озброєного козака з конем, який сидить при шинку, тримаючи мішок, з якого повисипалося начиння – срібні чаші й хрести з пограбованого костелу [50, 154].

Зі змісту підручників можна виділити спільну тезу про те, що збільшення числа козаків характерне для часів після Люблінської унії. З того часу змінюється напрям економічної активності польської магнатерії із північного та західного регіонів держави на її південно-східні окраїни – слабо заселені, але надзвичайно багаті природними ресурсами [47, 161]. Це сприяло не контрольованому зросту багатства окремих родин і зростання їхньої влади. Люблінська унія призвела також до того, що місцева еліта розділилася. Одні полонізувалися, інші – зберегли руську ідентичність. Господарювання на теренах України відрізнялося від аналогічного на інших польських землях: «Тут на Україні польський шляхтич ставав ляхом, католиком, а православний селянин, хоч і був підданим короля, ставав чи був трактований як чернь чи потенційний бунтівник» [47, 164].

Варто відмітити, що в більшості з проаналізованих підручників, де згадується тема козацтва, воно не асоціюється з поняттям «Україна», як держави і частини її історії. Вони –

складова польської історії, а Україна ще не набуває сучасного значення, а слугує для означення південно-східних теренів Речі Посполитої, об'єднує три воєводства – Брацлавське, Київське, Чернігівське. Втім, окремі підручники складають виключенням. В них акцент робиться на державотворчій ролі козацтва, витоки якої беруть початок з Берестейської унії та виникненні на її ґрунті релігійного конфлікту. У 1620 р. козаки стали на чолі руху за відновлення православної митрополії, зліквідованої в 1596 р. з укладенням унії, і висвяченням нової ієрархії. Саме ця подія, на думку авторів одного з підручників, стала відправним моментом у побудові української державності [2, 127].

Події української історії, що найдокладніше репрезентовані в польській дидактичній літературі, стосуються повстання під проводом Богдана Хмельницького. Цій події в підручниках, як правило, присвячений цілий розділ, що носить різні назви: «Трагічне півстоліття», «Складні часи Речі Посполитої», «Україна у вогні». Загальна візія цих подій в літературі збігається. Це внутрішній конфлікт, громадянська війна (*wojna domowa*), яка згодом перетворилася на східноєвропейський збройний конфлікт. В окремих роботах виступ Хмельницького трактується як бунт [47, 162]. Втім, така інтерпретація в більшості характерна для текстів початку 1990-х рр. Усі автори одноголосні у твердженні, що повстання козаків, що почалося в 1648 р. стало однією із найкривавіших і трагічних подій в історії Польщі, яке викрило усі внутрішні проблеми Речі Посполитої та показало недосконалість її військово-політичної системи, започаткувало епоху нестабільності й зовнішньої експансії, що врешті-решт призвело до зникнення держави з політичної карти Європи. Причому ці події мали трагічні наслідки не лише для Польщі, але й України.

Причини війни у різних текстах визначаються однаково. Вони крилися в посиленні економічного гніту на південно-східних теренах Речі Посполитої, який спричинив ще більшу неприязнь місцевого населення до поляків-землевласників, католиків, євреїв-орендарів. До цього додалися етнічна та

конфесійна різниця, політика нетолерантності попередніх правлінь, зокрема Сігізмунда III Вази [19, 45]. Серед причин називається неспроможність уряду впоратися з внутрішніми проблемами, зокрема козацькою [8, 149]. Наголошується на не конструктивній політиці держави, яка воліла вбачати в козаках вояків, але не спроможна була визнати за ними рівних прав. Однак, разом з тим, в підручниках вказується й на непомірні амбіції козаків, не схильних до пошуків компромісу [11, 132].

Цікаво, що визначення приводу початку війни різняться в українській і польській історіографічній традиції, так само як і в навчальній літературі. Якщо в першому випадку такою подією стала особиста образа Хмельницького, напад на Суботів, то польські автори такою визначають політику Володислава IV Вази через його нездійснений проект із залучення козаків до війни з Туреччиною. Саме руйнація цих планів стали іскрою серед войовниче налаштованих козаків, які враз втратили перспективу здобути багату військову здобич.

Характер самого повстання автори визначають по-різному. Спочатку це був виступ за станове права козаків, згодом, із розростанням повстання, відчутно радикалізувалися. На перше місце у Хмельницького виходять плани побудови власної держави. Детально в навчальній літературі описано хід повстання, включно з характеристиками й наслідками битв.

Особа Богдана Хмельницького оцінюється як визначна постать свого часу, він характеризується як видатний полководець й дипломат. В підручниках зазначається, що він став українським символом, національним героєм. При цьому, учням пропонується три підходи до оцінки його діяльності. Так, для багатьох поляків він залишається бунтівником і зрадником. Зокрема, в багатьох підручниках згадується участь Хмельницького в Радомському поділі, за яким Польща мала бути розділена між Швецією, Трансільванією та Козацькою державою. Для українців був національним героєм, а для росіян – ініціатором воз'єднання слов'янських народів [49, 67].

В польській історіографії, в тому числі й дидактичній

літературі, повстання Хмельницького як громадянська війна закінчується в 1654 р., після прийняття підданства Московському цареві. Від цього часу – це російсько-польська війна. Сама Переяславська рада, що змінила характер війни, оцінюється доволі нейтрально. Однак відмічається, що Україна й козаки, виборюючи для себе волю, потрапили в ще більшу неволю – «з-під дощу під зливу». Почалося «багатівкове поневолення України Росією» [10, 109]. «Хмельницький поставив на російську карту, що було трагічною помилкою і призвело до цілковитого винищення козацтва» [44, 145]. Найближчі негативні наслідки сталися вже після підписання Андрусівської мирної угоди, за якою Україна була розділена на дві частини. Цей поділ став однією з найбільших національних трагедій українського народу [44, 145].

Наслідки війни, зазначається в підручниках, стали трагічними для Польщі. Держава втратила не лише території, але й дієздатну козацьку армію. Крім того, крах східної політики призвів до панування ворожості в українсько-польських відносинах в наступні століття [21, 40]. Для України, попри невинуваті очікування, війна Хмельницького відіграла істотну роль в процесі зародження модерної української нації та стала підвалиною власної державності [11, 133].

Гадяцька угода 1659 р., що мала на меті створення триєдиної Речі Посполитої, в українських підручниках є темою маргіальною, це радше сфера наукових студій. Натомість в польській навчальній літературі інформація про цю подію є обов'язковим атрибутом. Політика Виговського – наступника Хмельницького протиставляється анти-польській непримиренній позиції свого попередника. Гадяцька унія в такому контексті була шляхом до порозуміння між українцями й поляками. Втім цей крок був надто запізнений, взаємна ворожість зайшла вже надто далеко і не залишала місця для компромісів [20, 63; 47, 164; 52, 307].

Варто відмітити, що в цілому одна із самих контраверсійних сторінок спільної українсько-польської історії в дидактичній

літературі сучасної Польщі представлена доволі виважено й неупереджено. Не зважаючи на кровопролитну війну, українська сторона не позиціонується як ворог. Більшість авторів намагаються віднайти глибинні причини конфлікту, які носили комплексний характер.

Період української історії від другої половини XVII до початку XIX ст. не представлений в підручниках. Виключенням є хіба окремі згадки про виступ Мазепи та повстання Семена Палія на Правобережжі.

Детальніше описані обставини подій, що дістали назву «Весна народів» в 1848 р. на теренах Австрійської імперії Габсбургів, зокрема в Галичині. Ця тема вже піднімалася в попередніх дослідженнях [18, 156-161; 40, 103-126]. Білоруський дослідник, аналізуючи стан висвітлення українського та білоруського національного відродження XIX ст. в польських підручниках, відзначав ігнорування цієї тематики, що негативно впливає на взаємини цих народів з польським [18, 156-161]. Втім, варто не погодитися з подібним категоричним твердженням. Дослідник робить свої висновки на основі аналізу дуже малої кількості текстів. До того ж, чи багато знайдемо інформації в білоруських та українських підручниках про національне відродження в Польщі XIX ст.?

В польській дидактичній літературі питання українського національного руху в Галичині піднімається у зв'язку з польським рухом в тому ж регіоні. Там, згідно твердження більшості авторів, які торкалися цієї проблематики, зародився новий етап польсько-українського антагонізму, що до того був притлумленим і не мав явних ознак. Цей антагонізм, підсилюваний Росією та Австрією протривав не одне покоління [46, 198]. Головним ініціатором розпалювання українсько-польського конфлікту стала австрійська влада, яка в особі губернатора краю Ф. Штадіона (*Franz Seraph Stadion*) з метою послаблення польських впливів, прищепила українцям ідею про необхідність відстоювання власних національних прав та домагання від імператора поділу Галичини на польську та

українську частини [8, 338; 44, 202; 45, 171-174; 46, 198]. Загальною тезою сюжетів про «Весну народів» в Галичині є ідея об'єднання українців і поляків задля спільної боротьби. Втім, самі автори визнають безперспективність такого об'єднання, зважаючи на прагнення обох сторін. І українці, і поляки розглядали Галичину як власний край, необхідний для побудови власних основ державності.

Логічним продовженням теми українсько-польського протистояння ХІХ ст. став у підручниках сюжет про боротьбу за Львів 1918–1919 рр. та польсько-українську війну. Інформація про ці події поміщена в загальний контекст теми відновлення польської держави та дискусії про її кордони. Львів у всіх теоріях та дискусіях про кордони нової Речі Посполитої залишався польським. Втім, як зазначав один із авторів, «не лише поляки прагнули створення своєї держави... другим за чисельністю населенням Львова були українці. В інших регіонах Галичини їх кількість переважала» [14, 256]. Лише один із проаналізованих підручників, в яких висвітлюються ці події, трактує їх як трагедію людей, що поколіннями жили як сусіди, в цих умовах взяли за зброю, й стали ворогами [48, 39]. У всіх інших простежується теза про оборонний і героїчний плин війни для поляків. Українці ж, чиї прагнення підпорядкувати собі Львів і Галичину призвели до кровопролиття, виступають як ініціатори війни [24, 252]. До того ж, як зазначають автори, їхні бажання були інспіровані попередньою політикою австрійської влади [23, 109].

Неодмінним атрибутом більшості підручників є картина всенародної боротьби за Львів, героїзм його мешканців, навіть дітей – львівських «Орлят». Сюжет про дітей оборонців в підручниках доповнено ілюстрацією відомої картини «Львівські орлята», що додає йому більшої емоційності. Про іншу сторону конфлікту – українців, з текстів підручників майже нічого не відомо, лише як про конкурентів полякам у зайнятті земель колишньої імперії [3, 286]. Про ЗУНР інформація в проаналізованих підручниках відсутня, не кажучи вже про

генезу самого українсько-польського конфлікту. Зустрічаються навіть курйозні твердження про те, що війна велася з УНР і Петлюрою, який прагнув приєднати землі за Збручем [45, 230]. Або повідомлення про героїчні зусилля польських військ, спрямовані на витіснення Петлюри за Збруч, якого змусила до миру лише тяжка війна з більшовиками [16, 80].

Про УНР з підручників відомо трохи більше. Україна в добу революційних змагань – це «величезний резервуар продовольчих і людських ресурсів, а також джерело постійних вибухів і нестабільності проти своєї чи чужої влади» [35, 261]. З іншого підручника дізнаємося, що УНР створена німцями [11, 276].

В підручниках відмічається про союз Петлюри з Пілсудським проти більшовиків, метою якого було створення незалежної української держави, яка була необхідна Польщі як санітарний кордон від більшовицької Росії [7, 42; 17, 276].

Українська тематика знайшла своє відображення в розділах підручників про становище міжвоєнної Польщі. Відомості про Україну викладаються в кількох аспектах: економіка, етнічний склад, політичне життя. Згідно текстів, українці становили 14–15 % населення Другої Речі Посполитої. Деякі автори при визначенні етнічного складу окремими етнічними категоріями визначають мешканців Полісся – «тутейших» а також лемків. Українське населення переважало в селах, тоді як в містах здебільшого проживали поляки та євреї. В економічному розвитку українські території значно поступалися іншим регіонам Польщі і відносилися до так званої території «Б». Полісся, зокрема вважалося одним із самих відсталих та занедбаніших куточків Європи [12, 311]. Польські автори часто відмічають диспропорцію між декларуванням тодішньою владою принципу рівності усіх етнічних меншин і реальним станом речей, наводячи факти недостатньої кількості чи відсутності українських шкіл, культурних осередків, проведенням пацифікацій [24, 252]. Серед нездійснених обіцянок зокрема вказуються нереалізовані проекти по відкритті

українського університету у Львові та ін. Єдиними легальними закладами української освіти лишалися греко-католицькі духовні семінарії [23, 256]. Політичне життя українських земель міжвоєнного періоду в підручниках окреслено існуванням двох політичних течій – поміркованих партій, які входили до складу сейму і визнавали польську владу, домагаючись національно-культурної автономії та радикальних, представлених ОУН. Більшість авторів визнають її діяльність як терористичну. Ситуація протистояння її з владою на території Галичини названо навіть «малою громадянською війною» [24, 256]. Іншими словами, як зазначає один з авторів, керівники нової польської держави, поширюючи її на давні землі Речі Посполитої, не враховували, що від часів останнього її поділу в свідомості тутешніх мешканців сталися докорінні зміни, з якими потрібно було рахуватися [29].

Події вересня 1939 р., коли західноукраїнські землі були включені до складу СРСР згідно пакту Молотова-Ріббентропа, в польській дидактичній літературі однозначно трактуються як загарбання й окупація, наслідками якої стали масові репресії проти населення ново приєднаних територій – поляків, українців, євреїв та ін. В підручниках висвітлюються події руху опору часів Другої світової війни як проти німецьких так і проти радянських загарбників на окупованих землях.

Значна увага приділена трагічним подіям 1943 р. на Волині. Ця тема, як зазначає один із польських істориків, була табуована в комуністичні часи [22, 109]. Перешкодами для нинішнього вивчення цієї тематики є емоційна складова а також численні історіографічні та політичні міфи, доступ до джерел [22, 109]. «Складається враження, – продовжує дослідник, – що означені події в сучасних підручниках навмисне маргіналізуються, однак допоки учні не будуть знати про злочини ОУН-УПА на Волині, доти можемо не покоїтися про майбутнє українсько-польських взаємин [22, 110].

Дійсно, лише в невеликій частині підручників піднімається питання подій на Волині 1943 р. В них зокрема наголошується,

що війна та окупація загострили конфліктну ситуацію між обома народами [36, 94]. Крайні праві українці, що очолили визвольний рух, поставили за мету побудову одно національної держави, провівши для цього «деполонізацію» Волині та Галичини [26, 94-95], внаслідок чого загинуло 60-100 тис. поляків [23, 478]. Армія Крайова провадила акції помсти, через які загинуло близько 30 тис. українців, хоча останню цифру автор підручника вважає завищеною, схиляючись до найбільш вірогідного числа – 7,5 тис. загиблих [23, 478]. В іншому підручнику наводиться кількість 20 тис. жертв [24, 257].

Операція «Вісла» в 1947 р., як зазначено в дидактичній літературі, була спричинена діяльністю ОУН-УПА та була спрямована на позбавлення її соціальної бази [45, 336]. Втім, зазначено, що примусове переселення, внаслідок якого було переміщено від 100 до 150 тис. українців у глиб Польщі й західні її регіони і під час якого загинуло близько 4 тис. людей, стало трагедією для поколінь ні в чому не винних родин [44, 422]. Крім цього, була зліквідована греко-католицька церква – основа духовного життя українців. Автор одного із підручників таким чином, підсумовуючи результати примусового переселення, зазначив, що загальна кількість «добровільно» переселених в брутальний спосіб доходила до 480 тис., а після цього українська проблема перестала існувати для тодішнього польського уряду [24, 257].

Тема сучасної України (добы незалежності) не є пріоритетною для польських підручників. В поодиноких згадках Україна постає як частина СНД. В окремих підручниках, де є інформація про сучасний період української історії, наголошується на необхідності дотримання політики добросусідства між обома державами. В цьому контексті варто зачитувати один епізод з підручника для середньої школи, який ілюструє приклад толеранції, який варто наслідувати: «Мрією українців була побудова власної держави. Через це в історії доходило до суперечок і навіть польсько-українських воєн. Однак в 1991 р. Польща і молода Українська держава вирішили,

що не мають жодних територіальних претензій й домовилися про задоволення потреб розвитку власної ідентичності для польської меншості в Україні і української в Польщі. Завдяки цьому, стосунки наших держав є дуже добрими» [28, 146].

Розглянувши доволі широкий комплекс польської дидактичної літератури за останнє двадцятиріччя й проаналізувавши основні сюжети, дотичні української історії, маємо добру нагоду прослідувати вплив підручників і цих сюжетів на формування уявлень молодих поляків про Україну та її історію. Це видається можливим завдяки соціологічному дослідженню, проведеному польськими вченими серед школярів та студентів одного із міст на сході Польщі. Результати опитування виявили, що для більшості учнів та студентів шкільна й університетська лектура є основним джерелом про українську історію. Друге й третє місця відповідно посідають ЗМІ та спілкування з близькими. Втім рівень зацікавленості до нашої історії серед опитуваних найнижчий серед усіх сусідів Польщі, пріоритетом для польської молоді є події німецької та чеської історій. На запитання анкети дати загальну оцінку польсько-українським стосункам впродовж усієї їх історії більшість студентів оцінили як погані, школярі ж не могли відповісти ствердно. Запитання «Який період в українсько-польських взаєминах був найліпшим?» спричинило такий розподіл: найбільший відсоток дістав період 1990–2000-х рр., епоха Ягелонів посіла друге місце, потім слідували Друга світова війна та Хмельниччина, отримавши по кілька відсотків відповідей. Студентам та учням було також запропоновано назвати три події, що мали найбільш позитивний наслідок на хід стосунків. «Переможцями» стали такі події як: союз Пілсудського і Петлюри, зустрічі президентів Кучми й Квашневського, Гадяцька унія, відновлення цвинтаря Орлят у Львові. Відповідно, такими, що найбільш негативно позначились на стосунках були визначені: повстання Хмельницького, діяльність ОУН-УПА, боротьба за Львів у 1918 р. Також респондентам було поставлено завдання визначити

найбільш значимих, на їхню думку, діячів української історії. Молодші школярі такими назвали Б. Хмельницького, С. Петлюру, й сучасних українських спортсменів. На думку учнів ліцеїв, до цієї категорії належать: Северин Наливайко, Петро Дорошенко, Степан Бандера. Студенти ж, до групи національних героїв України віднесли: Т. Шевченка, П. Сагайдачного, М. Кривоноса, І. Виговського, А. Кисіля [5, 199-201].

Відтак, можна стверджувати, що зміст польських підручників з історії в цілому має значний вплив на формування свідомості молодого покоління поляків та адекватно відображає їхнє сприйняття історії сусідньої держави.

Список використаних джерел та літератури:

1. Bednarski W., Pać S., Szcześniak A. Polska i świat. Podręcznik dla gimnazium. Klasa 2. – Radom, 2000.
2. Bereza A., Smyk G., Szwarz W., Tekely W., Wryszcz A. Średniowiecze i czasy nowożytne do II wojny Światowej. – Lublin, 2002.
3. Bieski I., Dąbrowski M. Historia. Szkolny przewodnik. – Bielsko-Biała, 2006.
4. Bonusiak Wł. Stosunki polsko-ukraińskie pod czas II Wojny Światowej w najnowszych ukraińskich podręcznikach historii od szkół wyższych // Polska i Ukraina w podręcznikach szkolnych i akademickich.
5. Burda B., Szymczak M. Obraz stosunków polsko-ukraińskich w programach i podręcznikach do historii oraz w świadomości uczniów klas ósmych szkół podstawowych i trzecich szkół średnich a także studentów kierunku historia // Polska i Ukraina w podręcznikach szkolnych i akademickich.
6. Cenkowski J. Obraz dziejów Ukrainy i stosunków polsko-ukraińskich w powojennych podręcznikach dla szkół średnich // Stosunki polsko-ukraińskie w szkolnej edukacji historycznej.
7. Centokowska E., Centokowski J., Osica J. Historia dla klasy 8. Drogi do wolności (1914–1994). – Warszawa, 1996.
8. Choińska-Mika J., Szlanta P., Zielińska K. Historia. Podręcznik dla liceum i technicum. Część druga. Zakres podstawowy. – Warszawa, 2008.
9. Choińska-Mika J., Zielińska K. Ludzie. Społeczeństwo. Cywilizacja. Historia nowożytna do 1815 r. Podręcznik dla liceum ogólnokształcącego. – Warszawa, 2002.
10. Chojnowski A., Manikowska H. Vademecum Maturzysty. Historia. Praca zbiorowa. – Warszawa, 1995.
11. Czubyty J. Historia dla maturzysty. Podręcznik. Nowożytność. T.I. – Warszawa, 2004.

12. Czuby J., Stola D. Historia. Podręcznik. Klasa II. – Warszawa, 2008.
13. Fic M. Obraz Ukrainy we współczesnych podręcznikach szkoły ponadgimnazyjnej. Wyraz uprzedzenia czy szansa na integrację? // Stosunki polsko-ukraińskie w szkolnej edukacji historycznej.
14. Garlicki A. Historia 1815–1939. Polska i świat. Podręcznik dla liceum ogólnokształcącego. – Warszawa, 1998.
15. Glimos-Nadgórska A. Obraz stosunków polsko-ukraińskich w XX wieku w podręcznikach historii dla gimnazjum // Stosunki polsko-ukraińskie w szkolnej edukacji historycznej;
16. Glubiński T. Historia 8. Trudny wiek. – Warszawa, 1994.
17. Gładysz M., Skupny Ł. Historia. Podręcznik dla klasy I liceum i technikum. Część pierwsza (od Średniowiecza do Nowożytności). – Gdańsk, 2002.
18. Halczak B. Problemy narodowościowe na Białorusi i Ukrainie w XIX wieku w podręcznikach do nauki historii szkół średnich w Polsce // Białoruskie Zeszyty Historyczne. – 2005. – № 23.
19. Historia Polski (966–1989) Zarys wraz z pytaniami a testami egzaminacyjnymi. – Gdańsk, 1997.
20. Historia. Czasy nowożytne. Podręcznik dla gimnazjum. Klasa 2. – Warszawa, 2010.
21. Izdabscy A., Izdabscy T. To dopiero historia! Podręcznik dla gimnazjum. Klasa 2. – Warszawa, 2008.
22. Juško P. Ludobójstwo ludności polskiej na Wołyniu i w Galicji Wschodniej w opinii historiographii polskiej i ukraińskiej oraz na łamach współczesnych podręczników do nauczania historii. Zarys problemy // Zagłada Polaków na kresach Drugiej Rzeczy Pospolitej. Stosunki polsko-ukraińskie w latach 1939–1945. Materiały pomocnicze do nauczania historii Polski XX wieku. – Tarnów, 2008.
23. Kaczmarek R. Historia Polski (1914–1989). Podręcznik akademicki. – Warszawa, 2010.
24. Kochanowski J. Człowiek i historia. Czasy nowe i najnowsze (XIX i XX wiek). Podręcznik dla liceum ogólnokształcącego. – Warszawa, 2004.
25. Konieczka-Śliwińska D. Bohaterowie dziejów Ukrainy w polskich podręcznikach historii dla szkoły podstawowej i gimnazjum z lat 1989–2004 // Stosunki polsko-ukraińskie w szkolnej edukacji historycznej;
26. Kozłowska Z., Unger I., Unger P. Historia. Poznajemy przeszłość. Od 1939 do czasów współczesnych. Podręcznik dla liceum ogólnokształcącego. – T.III. – Warszawa, 2005.
27. Kucharczuk G., Milczarek P., Robak M. Przez tysiąclecia i wieki. Cywilizacje nowożytności. Kl.2 gimnazjum. – Warszawa, 2003.
28. Landau-Czajka A., Mędrzecki W. Poznajemy świat wokół nas. Podręcznik dla klasy szóstej szkoły podstawowej. – Warszawa, 2004.
29. Leszek A. Polska i świat. Wspólne dziedzictwo. Podręcznik dla III klasy gimnazjum. – Radom, 2001.

30. Manikowska H., Tazbirowa J. Średniowiecze. Podręcznik dla klasy II liceum. – Warszawa, 1999.
31. Mazur J. «Wiosna Ludów» w polskich podręcznikach historii // *Annales Paed.Cracoviensis. Studia Historica I.* – Kraków – 2001.
32. Milewski J. Polsko-Białoruska komisja do spraw podręczników historycznych // *Białoruskie Zeszyty Historyczne.* – 1992. – №2.
33. Młynarchuk A. Obraz stosunków polsko-ukraińskich w programach nauczania i w podręcznikach do historii przeznaczonych dla liceów pedagogicznych // *Stosunki polsko-ukraińskie w szkolnej edukacji historycznej.*
34. Niedzielko R. Sprawiedliwy Ukraińcy. Naratunek polskim sąsiadom skarany na zagładę przez OUN-UPA // *Ibidem.*
35. Pankowicz A. Historia nowoczesna. T.1. – Kraków, 2002.
36. Radziwiłł A., Roszkowski W. Historia 1939–1956. Podręcznik dla szkół średnich. – Warszawa, 2002.
37. Ruckiewicz K. Historia Niemiec i stosunków polsko-niemieckich po 1945 w polskich podręcznikach do historii dla szkół średnich // *Zeszyty Niemczoznawcze.* – 1999. – № 1.
38. Sierczyk W. Polsko-Ukraińska Komisja Podręcznikowa. Preszłość – stan obecny – nadzieje // *Polska i Ukraina w podręcznikach szkolnych i akademickich.*
39. Stępiak A. Ukraina i stosunki polsko-ukraińskie w polskich podręcznikach historii i syntezach dziejów ojczystych okresu międzypowstawowego // *Stosunki polsko-ukraińskie w szkolnej edukacji historycznej.*
40. Stępiak A. Ukraina i stosunki polsko-ukraińskie we współczesnych podręcznikach historii w Polsce // *Polska i Ukraina w podręcznikach szkolnych i akademickich.* .
41. *Stosunki polsko-ukraińskie w szkolnej edukacji historycznej od XIX do XX wieku.* – Kielce, 2005;
42. Suchowski A. Powstanie Warszawskie w niemieckich podręcznikach historii // *Wiadomości Historyczne.* – 1995. – №. 4;
43. Śliwińska D. Stosunki Polsko-Ukraińskie w polskich podręcznikach historii dla szkoły podstawowej, wydanych w latach 1989–1998 // *Polska i Ukraina w podręcznikach szkolnych i akademickich.*
44. Topalski J. *Historia Polski.* – Poznań, 2002.
45. Toporek M. *Historia Polski w pigulce.* – Warszawa, 1998.
46. Tusiewicz R. *Historia Polski od A do Z. Repetytorium.* – Warszawa, 2002.
47. Tymowski M., Kieniewicz J., Holzer J. *Historia Polski. Materiały pomocnicze dla nauczycieli i uczniów szkół średnich.* – Warszawa, 1991.
48. Wojcechowski G. *Historia. Podręcznik dla gimnazjum.* – Poznań, 2001.
49. Wołosik A. *Historia. Opowiem cię ciekawą historię. Podręcznik dla klasy 5 szkoły podstawowej.* – Warszawa, 2000.
50. Wołosik A. *Opowiem cię ciekawą historię. Podręcznik dla gimnazjum.* – Warszawa, 2005.

51. Wójcik-Ładan A. Kozacy w tradycyjnych i nowych narracjach podręcznikowych. Propozycje dla autorów // Stosunki polsko-ukraińskie w szkolnej edukacji historycznej.

52. Wróbel J. Odnaleść przeszłość. Podręcznik od Starożytności do 1815 r. – Warszawa, 2002.

53. Zrozumieć historię – kształtować przyszłość. Stosunki polsko-niemieckie w latach 1933–1949. Materiały pomocnicze do nauczania historii. – Drezno-Wrocław, 2007;

54. Баран З. Проблеми українсько-польських відносин міжвоєнного періоду в шкільних та вузівських підручниках й посібниках України // Polska i Ukraina w podręcznikach szkolnych i akademickich.

55. Гаврилюк О. Національні аспекти польсько-українських стосунків 1940-х рр. у вузівських підручниках України // Polska i Ukraina w podręcznikach szkolnych i akademickich. – S. 47–57;

56. Мацюк В. Написання підручників з історії в контексті «Стратегічного партнерства України і Польщі» // Polska i Ukraina w podręcznikach szkolnych i akademickich. Materiały z konferencji naukowej na temat podręczników szkolnych i akademickich w Polsce i na Ukrainie, odbytej 18–19 września 2000 r. Wyższej Szkole Pedagogicznej w Rzeszowie.

57. Полянський П. Про українсько-польську комісію експертів з питань удосконалення змісту шкільних підручників з історії та географії // Український історичний журнал – 1999. – №1. – С. 151–153.

Baturina S. UKRAINIAN PAST IN THE POLISH HISTORY TEXTBOOKS

The representation of Ukrainian history in Polish textbooks (1995-2015) is analyzed in the article (1991-2015). There are several thematic blocks that represent events of Ukrainian history of chronological periods from the Middle Ages to the present. The authors of the textbooks mostly focus only on those events of Ukrainian history that took place in Polish territory in different periods, intersected with Polish events and had a noticeable influence on their course. Accession of Galicia to the Polish Kingdom, Khmelnytsky war, "Spring of Nations" 1848-1849, Second World War, modern Ukrainian-Polish relations.

Key words: Poland, Ukraine, history, textbooks, stereotype, image of «other».

Baturina S. UKRAIŃSKA PRZESZŁOŚĆ W POLSKICH PODRĘCZNIKACH HISTORII

Artykuł analizuje specyfikę reprezentacji historii Ukrainy w polskich podręcznikach (1991-2015). Istnieje kilka bloków tematycznych obejmujących wydarzenia z historii Ukrainy, które obejmują okresy chronologiczne od średniowiecza do współczesności. Autorzy podręczników głównie zwracają uwagę tylko na historii ukraińskich wydarzeń, które miały miejsce na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej w różnych okresach, były skorelowane z polskimi

wydarzeniami i miały znaczący wpływ na ich postępowanie: przyłączenie Galicji do Królestwa Polskiego w XIX w., Wojna Chmielnickiego, „Wiosna Ludów” 1848-1849, II Wojna Światowa, nowoczesne stosunki ukraińsko-polskie.

Słowa kluczowe: Polska, Ukraina, historia, podręczniki, stereotyp, obraz «innych».